

Una minuciosa obra reconstruye la historia de Esplugas City

● Rafael de España y Salvador Juan han estudiado el poblado del Oeste que floreció a la ribera del Llobregat, por los años 60 con las coproducciones y adaptaciones

JUAN PEDRO YÁNIZ

BARCELONA. El proceso de reestructuración del Cine Español tras el conflicto del 36-39 fue largo y penoso, estuvo salpicado de episodios que hoy pueden parecer pintorescos y entonces resultaban imprescindibles. En Barcelona, la picaresca del momento giraba en torno a los permisos de importación y doblaje de las grandes producciones procedentes de Hollywood.

En este caldo de cultivo nació Balcázar Producciones Cinematográficas, que se estrenó con una ortodoxa «Catalina de Inglaterra», 1951, sus últimas producciones, en los 70 y 80, ya no fueron tan pacatas. «Más allá de Esplugas City», de Rafael de España y Salvador Juan Babet (Publicaciones de la Universidad de Barcelona) recoge este apasionante fenómeno y se encuadra entre las producciones del equipo de estudiosos aglutinados en torno del profesor Juan Caparrós Lera.

Los indios del Llobregat

Hubo una época, en los 60, que las tribus indias y los piquetes de patrulleros cabalgaban por Esplugas City y los jumentos en vez de abreviar en el Pecos lo hacían en el Llobregat, las coproducciones iban viento en popa. En la década siguiente, por diversos factores la experiencia se fue al traste.

Pero, por el poblado de Balcázar, desfilaron tribus de gitanos para hacer de apaches, sioux y lo que se terciara e intérpretes como: Robert Taylor, Charles Boyer, Broderick Crawford, Lex Barker, Capucine, Christopher Lee, Klaus Kinski y muchos más; y productores como Portabella, Jacinto Esteva, Joaquín Jordá, Vicente Aranda y José María Nunes (Tras el vino tinto).

El volumen reúne gran cantidad de información de esta peculiar etapa del Cine español, en cierto punto paralela de la de Samuel Bronson en los alrededores de Madrid, aunque allí predominaron los romanos, las cuádrigas y similares.

Podemos ver documentos gráficos muy originales y una lista de todas las películas nacidas en aquel escenario insospechado. El libro es también un homenaje a la ilusión que pusieron en el empeño los Balcázar: Alfonso, Paco, Jaime y Jesús. Los últimos coletazos del gran esfuerzo se dieron mediados los años 80. El capital de la familia provenía del comercio de pieles de lujo. La inolvidable Sara Montiel fue también una de las estrellas que paseó su palmito allí.

Els cowboys van imposar la seva llei a Esplugues City des del 1964 fins al 1972. *Pistoleros de Arizona* va ser la primera pel·lícula que s'hi va rodar i *Le llamaban Calamidad*, l'última.

L'Oest, al costat de casa

ESPLUGUES CITY. El poblat de l'Oest bastit als afores de Barcelona va ser els anys seixanta escenari d'uns setanta «spaghetti westerns».

ANDRÉS LUENGO / Andorra la Vella

● El setembre del 1964 s'estrenava *Por un puñado de dólares* en un cine de barri de Florència, quasi amb nocturnitat i sense cap pretensió comercial i encara menys artística, *per un grapat de dòlars*. Sense proposar-s'ho, Sergio Leone acabava de revolucionar el gènere i de donar carta de naturalesa a l'*spaghetti western*. *Por un puñado de dólares* s'havia rodat al pioner poblat d'Hoyo de Manzanares, en un Oest de cartró pedra situat al nord de Madrid i al qual li acabava de sortir competència, a Esplugues. I és que aquell mateix estiu la productora Balcázar enllestia *Pistoleros de Arizona*, el primer de la setantena llarga de westerns —o pel·lícules de vaqueros, per parlar amb propietat— que va produir entre el 1964 i el 1972. Va ser una premonició del tándem format pels germans Balcázar —Francisco, com a productor, i Alfonso, director— bastir un poblat de l'Oest amb tots els ets i uts que va arribar a tenir mig centenar d'edificis —incloent-hi l'hotel, el saloon, l'oficina del xèrif, la fer-

reria, les corts, l'església, la barberia, el banc i el patíbul—, i fins i tot dos poblats annexos: un d'indi i un altre de mexicà. En total, prop de 10.000 metres quadrats situats al costat del cementiri municipal i que de seguida van ser rebatejats com a Esplugues City. L'artífex d'aquest Oest del Llobregat va ser l'escenògraf Juan Alberto Soler, que es va inspirar obertament en *El hombre de las pistolas de oro* —dirigida per Edward Dmytryk, amb Henry Fonda i Richard Widmark com a protagonistes— i que aleshores encara no coneixia l'Oest de debò. I va fer una feina impecable, perquè segons indica Rafael de España, «tot i trobar-se al costat del nucli urbà d'Esplugues, els edificis estaven disposats de manera que el director podia posar la càmera on li petava sense perill que s'hi colés cap antena de televisió o la xemeneia d'una fàbrica».

El poblat d'Esplugues va permetre a una productora modesta com ho havia estat Balcázar fins aleshores aixecar una infraestructura industrial que a l'Espanya de

Vista aèria d'Esplugues City. A baix, a l'esquerra, el cementiri municipal. La construcció de l'A-7, el 1967, va obligar a traslladar el poblat al terreny on avui s'aixeca l'IES La Mallola.

l'època només es podia comparar amb el muntatge que Samuel Bronston havia fet als afores de Madrid per rodar superproduccions històriques com ara *El Cid* i *Rey de reyes*. A més d'Esplugues City, els Balcázar van construir estudis de rodatge i de doblatge en unes naus del vell polígon Montesa, van aprofitar l'associació amb la distribuïdora Filmax per aconseguir subvencions a la producció, i fins i tot van habilitar un hotel al passeig de Gràcia —el Cristal— on s'hostatjaven les estrelles quan feien estada a Barcelona per als rodatges. I la nòmina és llarga i brillant: entre d'altres, Janet Leigh, Ernest Borgnine, Edward G. Robinson, Lex Barker, Charles Boyer i Robert Taylor, que hi va rodar l'última pel·lícula, *El rublo de dos caras*. El resultat és que, pels volts del 1966, Balcázar era probablement la principal productora «no només d'Espanya, sinó probablement d'Europa, i podia competir de tu a tu amb les americanes».

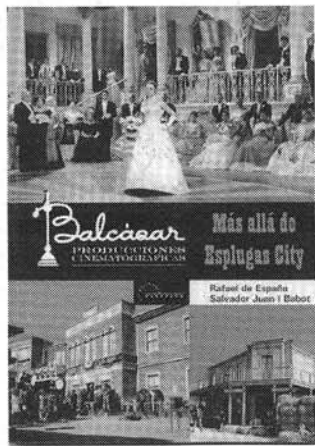
En els deu anys de vaques grasses, els Balcázar van produir

—o coproduir— prop de dos centenars de pel·lícules. El gros d'aquesta filmografia, pel qual han passat a la història, es va concentrar en l'*spaghetti western*, però també van finançar desenes de pel·lícules del que podríem anomenar la sèrie B europea: pèplums (*El triunfo de los diez gladiadores*); aventures exòtiques (*El tigre de los siete mares*); paròdies de Bond, James Bond (*Kiss, Kiss, Bang, Bang*); singulars aproximacions locals al gènere negre (*Crónica de un atraco*), i, naturalment, les inevitables *espanyolades* (*El señorito y las seductoras*). Lleugerament més memorables són els títols de les *de vaqueros*: *Oklahoma John*, *Viva Carrancho*, *Sangre sobre Texas*, *Dinamita Jim*, *Cuatro dólares de venganza* o *Doc, manos de plata*. Totes, però, carn de canó de les sessions dobles dels dissabtes de l'època.

El mèrit dels Balcázar va ser el dels pioners: «Van tenir la visió premonitòria d'apostar pel *western* en un moment en què no estava gens clar el futur del gènere,

La petita història del cine

● Rafael de España (Barcelona, 1950) i Salvador Juan i Babot (Esplugues, 1953) porten el virus del cine a la sang. Han compaginat la seva professió —metge i arquitecte respectivament— amb la investigació d'alguns dels capítols menys transitats de la història del cine. En el cas del primer, la faceta de cinèfil l'ha portat a interessar-se pel pèplum (*La*

Más allá de Esplugas City.

antigüedad en el cine), la visió cinematogràfica del descobriment d'Amèrica (*Espanya y América: cuatro siglos de historia a través del cine*) i la utilització del setè art per la propaganda nazi (*El cine de Goebbels*). A Esplugues City hi va arribar a través de l'*spaghetti western* (*Breve historia del western mediterráneo*), i amb la col·laboració de Juan, llargament vinculat al cineclub Recerca. El pròxim projecte conjunt és una exposició amb el llegat de Juan Alberto Soler, l'escenògraf habitual de Balcázar, que tindrà lloc l'any que ve. A Esplugues, naturalment.

perquè l'èxit de *Por un puñado de dólares*, que es va estrenar després de l'erecció d'Esplugues City, va agafar per sorpresa fins i tot els seus artífexs, que la van concebre gairebé com un subproducte, amb una inversió mínima i apostant per un actor semidesconegut com ho era en aquell moment Clint Eastwood. Però el cert és que van saber aprofitar l'embranchida, i que més del deu per cent dels 600 *spaghetti westerns* rodats a Espanya i Itàlia entre el 1964 i el 1976 —quan es va estrenar *Keoma*, amb Franco Nero, la carta de defunció oficial del gènere— tenen Esplugues com a escenari.

Entre aquesta setantena llarga de pel·lícules rodades a aquest costat del Llobregat abunden els productes de consum, però també n'hi ha de memorables: *Una pistola para Ringo* i la seva seqüela, *El retorno de Ringo*, dirigides per l'italià Duccio Tessari, així com *Pistoleros de Arizona*, *Clint el Solitario* —que no es va rodar a Esplugues, sinó al parc d'Aiguës-tortes—, i, sobretot, *Sonora*, l'obra

De Sean Flinn a Espartaco Santoni i l'Escola de Barcelona

A. L.

● L'*spaghetti western* va donar peu a diverses sèries protagonitzades per un mateix personatge que sovint no tenia cap més relació que el nom amb els títols precedents: els casos més paradigmàtics són els de Django, Sabata, Sartana i Ringo. Els dos últims van lluir les seves habilitats amb el revòlver a Esplugues City: Ringo, sota els trets de Giuliano Gemma, i Sartana, dels de George Martin, que també va protagonitzar una altra minisèrie: *Clint el solitario* i *El retorno de Clint el solitario*. A l'hora de titular ja no els quedava pressupost per a la imaginació. Per cert, que en aquesta última també treu el nas un jove i molt modèstic: Klaus Kinski. El repartiment dels westerns de can Balcázar ofereix altres sorpreses, com ara la presència de Sean Flinn, el fill del gran Errol, en una producció molt modesta: *Siete pistolas para Timothy*. El set serà un recurs habitual a l'hora de titular les *italianades*, com ara el d'incloure-hi la paraula dòlars, així, en plural, a veure si se'ls enganxava alguna cosa del *grapats* fundacional.

El vessant més comercial de la factoria Balcázar es completa amb les pel·lícules d'aventures (*El salvaje del Kurdistan*, amb Lex Barker), les d'espies (*Agente End*, una raresa amb la Sagrada Família convertida en seu del Spectra de torn) i les de pirates (*Tormenta sobre el Pacífico*). La polivalència dels estudis la demostra el fet que Jess Franco —abans de derivar també ell cap als subproductes eròtics— hi va

Fotograma d'*El retorno de Gringo*, seqüela d'*Una pistola para Ringo* dirigida per Duccio Tessari i protagonitzada per tres habituals d'Esplugues City: Giuliano Gemma, Fernando Sancho i George Martin.

rodar *El castillo de Fu-Manchú*, seqüela de la sèrie del personatge creat per Sax Rohmer. D'altres noms més o menys cèlebres i que en un moment més o menys dolç van desfilars pels estudis van ser Michèle Morgan (*Un balcón sobre el infierno*), José Luis López Vázquez (*Totó de Arabia*), Sara Montiel (*La dama de Beirut*), Espartaco Santoni (*Goldface*) i Anita Ekberg (*Crónica de un atraco*). Tot un Claude Chabrol va arribar a rodar a Esplugues: *El tigre se perfuma con dinamita*. No van arribar a trepitjar Esplugues, en canvi, habituals de l'*spaghetti western* com ara Franco Nero, William Berger i Lee van Cleef, la *crema* que rodava a Almeria amb les primeres figures italianes.

En vista d'aquesta selecta nòmina de productes dissenyats per al consum immediat, sorprèn la faceta diguem-ne més experimental que Balcázar va assajar, i es va convertir en patrocinador a l'ombra de l'Escola de Barcelona: directors com ara Pere Portabella (*Nocturn 29*), José María Nunes (*Sexperiencias*), Carlos Durán (*Liberxina 90*), Ricardo Bofill (*No comteu amb els dits*) i Joaquim Jordà (*Dante no es únicament perfecto*) van rodar-hi gràcies a la generositat de la productora, que els cedia els estudis. Fins i tot Serrat va desfilars per Esplugues: hi va rodar *Paraules d'amor*, amb Serena Vergano, en una mena de compensació per la renúncia al festival d'Eurovisió arran de l'afer del *La, la, la*. Al final, no només comptaven els dòlars.

mestra de la factoria Balcázar i el punt àlgid de la filmografia d'Alfonso, el director oficial de la casa. En aquesta llista no hi ha, és cert, cap dels títols estel·lars de l'*spaghetti western*, els que van donar pes i valor al gènere, quasi tots amb capital, directors i equips tècnic i artístic majoritàriament italians. *La muerte tenía un precio*, *El bueno, el feo y el malo* i *Hasta que llegó su hora* es van rodar a Almeria, on a partir del 1965 —després del boom Leone— es van aixecar els poblat Fraile i Juan García, al desert de Tabernas, i el

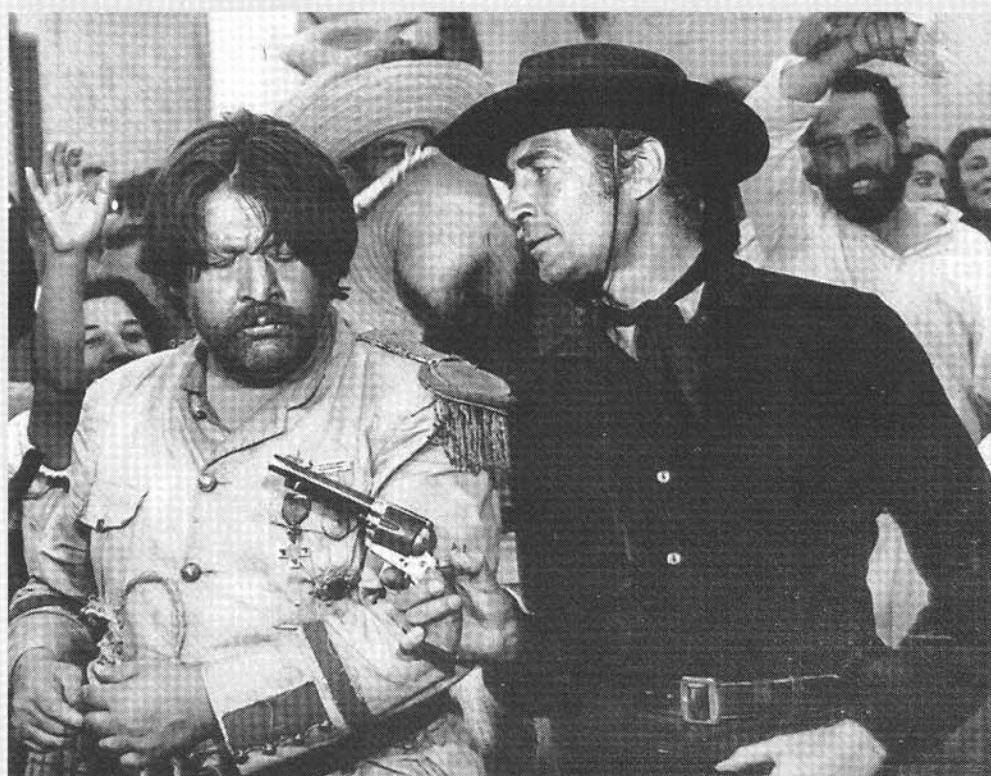
«ELS BALCÁZAR VAN INTENTAR FER UN CINE COMERCIAL, A DIFERÈNCIA DE LES PRODUCTORES QUE S'HAVIEN ACOSTUMAT A VIURE DE LES SUBVENCIONS. NO HI HAVIA A L'ÈPOCA RES DE COMPARABLE. NI A BARCELONA NI A MADRID»

de Tecisa, a Gèrgal. «El problema d'Esplugues City era que només es podia rodar al poblat i als platós. Per als exteriors, calia desplaçar-se fins a Osca per rodar a Serós (*Texas Kid*, *Sangre sobre Texas*), Alcolea (*Los cinco de la venganza*) o Cardell. I el Cinca es convertia en un Río Grande d'estar per casa. A Almeria ho tenien tot allà mateix: interiors i exteriors, i als productors els sortia més barat», argumenta España. La preponderància italiana no deixa de sorprendre, si es té en compte que els primers westerns

europaus es van rodar a Alemanya i a Espanya: de fet, el poblat d'Hoyo de Manzanares es va construir per al rodatge de *Tres hombres buenos* (1963), de Joaquín Luis Romero Marchent, un autèntic pioner que va quedar ràpidament eclipsat per Leone. «En aquell moment els italians desconfiaven del gènere, i només van obrir l'ull arran de l'èxit estratosfèric i totalment inesperat de *Por un puñado de dólares*. Però quan s'hi van posar van resultar imbatibles. A Itàlia hi havia una indústria potentíssima, la primera del

continent. La cinematografia espanyola no hi podia competir ni en mitjans ni en talent.

Esplugues City va tenir una vida efímera. El primer avís va arribar al 1967, quan la construcció de l'autopista A-7 va obligar a traslladar el poblat mig quilòmetre enllà, on avui s'aixeca l'institut La Mallola. Cap al 1970 l'estrella de l'*spaghetti western* començava a declinar: de tant repetida, la fórmula —una violència que frega el sadisme, un masculisme gens dissimulat i la posada en qüestió permanent de la moral

El mexicà indolent i borratxo que interpretava l'actor aragonès Fernando Sancho –a l'esquerra, comparteix escena amb Robert Wood, a *¡Viva Carrancho!*, rodada a Esplugues City– es va convertir en una icona de l'*spaghetti western*. A l'altra fotografia, les dues ànimes de Balcázar: els germans Alfonso (a l'esquerra, dret) i Francisco (assegut, també a l'esquerra).

Aquells dies feliços a l'oest del Llobregat

A. L. ● Una de les claus de l'èxit de Balcázar va ser el treball en equip. Com diu España, «no e'n pel·lícules d'autor, ni remotament, sinó el fruit d'un treball gairebé en cadena en què intervenia molta gent de la casa». El primer de tots, Alfonso Balcázar (Barcelona, 1926–Sitges, 1993), que va debutar amb *La encrucijada* (1960) i que va dirigir una trentena de pel·lícules, majoritàriament *westerns* i sempre per a la productora familiar, excepte en l'última etapa, quan amb el pseudònim d'Al Bagran va dirigir uns quants subproductes eròtics. «José Luis Guarnier el va criticar cruelment: 'Dirigir no

es pot comprar amb diners.' Però és injust, perquè Alfonso no pot ser jutjat amb els mateixos criteris que Rossellini.» La seva obra mestra és *Sonora* (1968), inspirada en *La muerte tenía un precio*, protagonitzada per dues estrelles en hores baixes, Gilbert Roland i Jack Elam, i un actor de la casa, George Martin, pseudònim artístic de Francisco Martínez Celeiro (Barcelona, 1937). Martin va ser un eficaç secundari en molts dels títols de Balcázar i fins i tot va adquirir una certa notorietat a Itàlia amb pel·lícules com ara *Clint el solitario*, que va protagonitzar. Encara més caixet va adquirir Fernando Sancho (Saragossa, 1916–Madrid,

1990), una autèntica figura de l'*spaghetti western* i una presència habitual en les pel·lícules rodades a Esplugues City gràcies al personatge de mexicà indolent, borratxo i cerca-raons –i avui decididament incorrecte– que va convertir en icona. Amb tanta convicció que a Mèxic el van declarar *persona non grata*. La seva prolífica filmografia arrenca amb *Ni pobre, ni rico, sino todo lo contrario* (1944) i inclou més de 200 pel·lícules. Però passarà a la història com el mexicà dolent.

Menys conegut és Juan Alberto Soler (Barcelona, 1919–1993), pioner de l'escenografia catalana i el cervell que va

«NO ES POT JUTJAR ALFONSO Balcázar AMB ELS MATEIXOS CRITERIS QUE ROSSELLINI. GUARNIER VA SER INJUST QUAN EL VA CRITICAR DIENT QUE DIRIGIR NO ESPOT COMPRAR»

dissenyar Esplugues City. I ho va fer amb singular eficàcia: fins al 1966 –quan treballava amb Antonio Isasi en el rodatge de *Las Vegas, 500 millones*– no va visitar un autèntic poblat de l'Oest, al desert de Mohave. La idea d'Esplugues la va treure del poblat de la Fox... Altres noms que van moure's en l'òrbita de Balcázar són els guionistes Miguel Cussó i José Antonio de la Loma, així com el petit de la nissaga Balcázar, Jaime Jesús, que es va estrenar en la direcció amb *Crónica de un atraco* i que el 1978 va inaugurar la nova línia eròtica que des de llavors va explorar la productora amb *Inés de Villalonga*.

tradicional del western clàssic–acabarà perdent el favor del públic. Només l'èxit –altre cop inesperat– d'un subproducte paròdic com *Le llamaban Trinidad* (1970) i de totes les seves seqüeles va permetre revifar un gènere que tenia els dies comptats. Va ser el cant del cigne. Balcázar només va resistir tres anys més. El 1972 Alfonso roda *Le llamaban Calamidad*, una paròdia de la paròdia: el summum. Va ser l'últim western que es va filmar a Esplugues City, després que l'Ajuntament havia decidit no prorrogar el per-

mís. I el principi de la fi de la productora. El 1977 tancaven els estudis de doblatge, i la productora –de vegades amb altres noms– va derivar cap a subproductes eròtics i es va anar esllanguint fins a la fallida del 1988.

Malgrat aquest final tan poc èpic, España i Babot reivindiquen el paper de Balcázar en la història del cine espanyol: «Va ser una oportunitat desaproveitada de crear una indústria cinematogràfica homologable a la d'altres països europeus, on els productors invertien amb un esperit essen-

Balcázar es fa gran

● Balcázar es va estrenar com a productora el 1951 amb *Catalina de Inglaterra*, film històric a l'estil de Cifesa. *Once pares de botas*, *Relato policíaco*, *La herida luminosa*, *A tiro limpio*, *Cadetes del aire* i *La muralla* són alguns dels títols esporàdics que aborden els anys cinquanta. La conversió en la primera productora del país va ser gairebé casual: el 1962 es van cremar els estudis Orphea de Montjuïc, els més importants de Barcelona. Així que Alfonso va convèncer el seu pare, magnat de la pell, d'aixecar el complex d'Esplugues. De seguida es va convertir en la primera productora de Barcelona, a molta distància d'Emisora Films i d'IFI –que dirigia el voluntariós Ignacio F. Iquino.

cialment comercial. Balcázar va intentar produir un cine que donés diners, a diferència del pou sense fons del cine d'art i assaig de Saura, Regueiro, Picazo, Summers i Martín Patino, ruïnós, i de moltes altres productores que només havien de parar la mà per rebre la subvenció oficial i es desentien de la viabilitat comercial de la pel·lícula. No hi havia a la Barcelona de l'època res de comparable a Balcázar. Ni a Madrid.» Amb *Más allá de Esplugas City* li han començat a fer justícia.